

Huszár Ágnes:

A nő terei.

L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó, Budapest, 2011. pp. 215.

Kegyesné Szekeres Erika

Huszár Ágnes könyvében arra keresi a választ, hogyan konstituálódnak a nő, a nőiség terei az irodalmi és a társadalmi közegekben, s milyen szerepet játszik a nőiség szerepkörének megformálásában a tér metaforája.

Izgalmas ez a kérdésfeltevés, s a vizsgálódás a magyar genderkutatásban új szempontokat érvényesít. A nőiséget, a nőiesség és önmagában véve a nő fogalmának mibenlétét a nők rendelkezésére álló terekben interpretálni nemcsak új vállalkozásnak számít, hanem egy egységes látásmódot is kölcsönöz a hazai genderkutatás eredményeinek, amelyekben Huszár Ágnes munkáinak is fontos szerep jut. Ez a könyv támaszkodik Huszár Ágnes korábbi írásaira, amelyek közül néhány éppen az Alkalmazott Nyelvészeti Közleményekben jelent meg először, míg más írások konferencia-előadások átdolgozásai. Mindezek mellett a könyv szerzője új, eddig nem publikált tanulmányokat is közzé tett a nő és a nőiség tereit elemző tanulmánykötetében.

A nő, a nőiség és a nőiesség fogalmának új értelmezési keretet ad a tér metaforájának gender-szemponútú kidolgozása. Ezt a szemléletmódot gyakran emlegetik úgy is, mint *geográfiai szempontú* genderkutatást. A legtöbb ilyen szempontú kutatás azt kívánta feltérképezni, hogy hol van a nők a helye a társadalom és a kultúra különböző szféráiban, pontosabban milyen arányban, milyen pozíciókat tudnak a társadalmi és kulturális terekből elfoglalni, illetve milyen sikerrel tudják az adott pozíciókat betölteni. Ebben a tekintetben, ahogy ezt a kérdésfeltevés is láttatja, a gender nézőpontja tartalmi szempontból egészítette ki a térrel kapcsolatos kutatásokat. A szakirodalomban eddig a következők, konkrétan a térrel foglalkozó kutatási témák körvonalazódtak: térfoglalás és nem (pl. a nonverbális kommunikációban), térkihasználás és nem (pl. bizonyos eseményekhez kapcsolódóan egyes műfajok női előadókhoz, mások férfi előadókhoz kapcsolhatók), a tér és a nyilvános kommunikáció (például a beszédjog elosztása a nyilvános szféra kommunikációs aktusaiban), a térigény és a hatalom összefüggéseinek vizsgálata gender-szemponútból, az épített tér és a gender-összefüggései (pl. a női és a férfi alkotók, a nőt és a férfit ábrázoló alkotások szerepe az épített környezetünkben), s nem utolsósorban a tér metaforájának szerepe és értelmezési lehetőségei az irodalmi alkotásokban. Huszár Ágnes tanulmánykötete nemcsak bekapcsolódik ezekbe a nemzetközi szinten is fontos eredményekre jutó kutatási paradigmákba, hanem újat is mond azáltal, hogy nem szűkíti le a tér vizsgálatát egy dimenzióra, s nem csupán csak magyar származású alkotók és irodalmi művek protagonistáinak önmegvalósítási lehetőségeit elemzi a nekik jutó, a nekik kijelölt és kiszabott térben. Az elemzések arra is rámutatnak, mennyire fontos a szerző által alkalmazott elemzési eljárás ahhoz, hogy megláthassuk, milyen térfoglalási kísérleteket és milyen sikerrel tettek a nők mint alkotók és mint irodalmi művek szereplői. A szerző elemzési eredményei mindkét térben (a nő mint alkotó, a nő mint szereplő) megvilágítják, hogy a nőkről szóló diskurzusnak még vannak olyan szegmensei, amelyekről még nagyon keveset tudunk, s feltárásuk azért fontos, mert elengedhetetlen részét képezik a nőiség konstrukciójának, s ezáltal vesznek részt a valóság megkonstruálásában is.

A szerző a nőiség tereinek metaforáját úgy kezeli, mint a kötet vezérvonalát, s fejezetről fejezetre bontja ki a tér metaforájának szemantikai hálóját, miközben egyre többet tudunk meg a női szempontból értelmezett (és elemzett) tér komponenseiről (a munka világa, a hivatás világa, az alkotás világa, az irodalom és a művészet terei). A kötet írásait a tér metaforája fogja össze és ágyazza be a gender-koncepcióba, s ez egyben arra a kérdésre való válaszkérés is, hogy hogyan, milyen módszerekkel és eszközökkel tesznek kísérletet a nők arra, hogy identitásuk lényegét a térben is elhelyezzék és a tér pozíciójából értelmezzék. E folyamat a nők identitáskereséséről szól, s arról, sikeres-e, lehet-e egyáltalán sikeres és hogyan lehet sikeres a nő az önmegvalósítás és az identitáskeresés útján. Huszár Ágnes esszéi, melyek irodalmi alkotások, életutak és filmek elemzéseire fókuszálnak, az előbbi kérdésekre keresik a választ. A válasz minden egyes írás végén módosul, a megtalált vagy a feladott identitás, a siker reményében vagy a sikertelenség fájdalmában változik. Az írásokat olvasva – kimondatlanul is – felsejlik egy másik metafora, mely a nőiség lényegét övezi: a félelem. A félelem a tértől, a sikertől és a sikertelenségtől, az örömtől és a bánattól, magunktól és másoktól. A félelem terei a kötetben bemutatott női identitások alkotóelemei és olyan kontextusai, amelyek megértéséhez csakis a tér metaforájának elemzésén keresztül juthatunk el.

Huszár Ágnes írásai, melyeket most a L' Harmattan Kiadó jóvoltából egybegyűjtve vehetünk kézbe, három fő terminus a *nő*, a *nőieség* és a *nőiség* tereinek vizsgálatát a szöveg- és diskurzuselemzés módszereivel közelítik meg, s úgy fókuszálnak a nőre, a nőkre és a nők alkotta csoportokra, közösségekre és élettereire, hogy rámutatnak a terek kontextusaira és paradoxonjaira. A kontextus egyrészt a terek közötti átjárhatóságot, a terek közötti határvonalon való mozgás lehetőségét, másrészt az új terek meghódítására való törekvést modellálja. A paradox helyzet pedig azokat a lehetőségeket tekinti át, amelyekkel a nők mint eszközökkel élhetnek ahhoz, hogy a számukra eleve is kijelölt terekben meghatározzák identitásukat. Egyik oldalról tehát elmozdulást tapasztalunk, a másik oldalról társadalmi béklyók tartanak bennünket fogva. Ennek a kettős helyzetnek a történelmi szempontú értelmezésére vállalkozott Huszár Ágnes *A nő tereiben*.

A kontextus tereiben a szerző a szabadságígétét, a paradoxonokban a korlátozott térből való kitörés lehetőségeit kutatja. A tér és a gender közötti összefüggést kutatók gyakran esnek abba a hibába, hogy a teret abszolút és eleve adott koncepcióként fogják fel, s emiatt nem veszik észre, hogy a tér formái és a térfoglalás dimenziói a nemek esetében nem statikusak és állandóak, hanem éppen hogy változóak. A nő tereinek leírásában, elemzésében és értelmezésében Huszár Ágnes gender-szövegek elemzésében való jártasságának köszönhetően más módon tekint a szövegekre. A szövegek maguk is terekké lesznek, s kibontódik előttünk, hogy a tér metaforája nem lehet abszolút, mivel egy olyan metaforával állunk szemben, amelyik jelentése nem korlátozható egyetlen dimenzióra. Az abszolút tér koncepciójában szinte természetes módon nem egyenlő a nemek térigénye, a térhez való hozzáférése és a térbeli mobilitása. Az abszolút tér fogalmának elfogadása okozza például a női lét egyik alapvető összeegyeztethetlenségét: a munka és a család terei között feszülő feloldhatatlannak tűnő ellentétét. Ebben a keretben leginkább azt vizsgálják a kutatók, hogy hogyan, mi által, minek alapján és miként konstituálódnak a térbeli viszonyok a nők és a férfiak között. Huszár Ágnes írásaiból világosan kiderül az olvasó számára, hogy van egy másik térfogalom is, melyet a szerző is képvisel. Ez a térfogalom dinamikus és állandóan változó, aszerint, hogy hogyan alakul a nőkről és a férfiakról szóló társadalmi, kulturális

diskurzus. A szerző a kötet több írásában maga is hangsúlyozza, mennyire fontos a szövegek helyes megközelítési módja és a tér fogalmának dinamikus értelmezése.

Ezen túlmutatóan a kérdések feltevésének módja is mérvadó. A szerző minden egyes, a kötetben közölt tanulmánya a nő társadalmi és kulturális „helyeire” vonatkozóan fogalmaz meg kérdéseket, amelyek a nő valóságos és virtuális tereit érintik, a nők reprezentációját és reprezentáltságát követik nyomon a térben (és időben). A kötet tanulmányaiban Huszár Ágnes azért is tud egyáltalán nem sztereotipikusnak, szokványosnak mondható, hanem a genderkutatás szempontjából nagyon is releváns kérdéseket megfogalmazni, mert megközelítésének módszertana a nők térátlépésein alapszik. Azaz a szerző azt a nézőpontot érvényesíti következetesen a kötet tanulmányaiban, hogy átléphetik-e a nők a számukra kijelölt tereket, s ha igen, milyen következményekkel jár ez önmagukra és a környezetükre nézve. A határok átlépésének kísérlete és a határátlépés ténye nézőpontjából feltett kérdések (és a rájuk adott válaszok) segítségével értelmezi a szerző a konkrét, a látható teret dinamikusnak, változónak és végtére is (gyakran végzetes konzekvenciákkal járó) identitásalkotó térként, amelynek határai érzékelhetők, de gyakran mégsem láthatók.

A hatalom terébe lépő nők határsértők, határátlépők. Lelkésznők, írónők, katonanők, politikusnők, akik ezzel a férfiak és a nők közötti határokat is átlépik. Irodalmi művekben, de akár az életben is találunk olyan példákat, amikor a nők a társadalmi (és ezáltal közvetetten a biológiai) nem mint koncepció határát feszegetik, s sikeres a kísérletük arra, hogy átlépjék a határt a férfi és a nő között, még akkor is, ha ez a tett az életükbe kerül. Huszár Ágnes tanulmánykötetének írásai egy-egy határátlépés esetével foglalkoznak, s nemcsak a leírás szintjén, hanem pszichológiai és kulturológiai elemzés tárgyává is téve azt. Az elemzés a határátlépés eseményeit, következményeit és a határ átlépése felé vezető utakat a nyelv és a kommunikáció aspektusára fókuszálva közelíti meg. Milyen nyelvi, retorikai és stilisztikai eszközök segítségével fejezhető ki a határ átlépésének az élménye az irodalomban, milyen nyelvi-kommunikációs stratégiákat kell kidolgozniuk a hatalom terébe belépő nőknek ahhoz, hogy kifejezhető legyen számukra a nőiség élménye, a női mivolt az új térben való érvényesülés mellett is? Izgalmas kérdések, melyekre a szerző három nagy fejezetben elsősorban nyelvészként keresi a választ.

Az első fejezetben irodalmi és művészeti alkotások nőalakjainak határátlépéseit követhetjük nyomon Virginia Woolf, Zinajda Gippiusz, Christa Wolf és Annemarie Schwarzenbach szövegei alapján. Sokaknak ismerősen csengenek e nevek, másoknak kevésbé. Nagyon fontos vállalkozása a szerzőnek, hogy mindazok számára, akik még nem találkoztak a felsorolt szerzőnők nevével és alkotásaival, a szerzőket nőként és alkotóként is bemutassa. Szinte megelevenednek előttünk az említett írónők életének sorsdöntő pillanatai, mintegy kinyílnak a terek, Huszár Ágnes alapos kutatómunkájának és élvezetes stílusának köszönhetően. Semmi sem történik véletlenül, és semmi nincs felületesen megfogalmazva. Az olvasó szívébe zárja a bemutatott szerzőnőket, s a tárgyilagos elemzések mögött ráérez a szövegek szenvedélyességére, a határátlépés ízére. Az olvasó minden bizonnyal – hozzám hasonlóan – kedvet kap Woolf, Gippiusz, Christa Wolf és Schwarzenbacher szövegeinek (újra)olvasásához és ellenállhatatlan késztetést érez, hogy a tér metaforájából szemlélve gondolja újra az elemzett szövegeket is. Így értjük meg annak jelentőségét, amit Huszár Ágnes már a bevezetőben is hangsúlyoz: nemcsak határátlépésről van szó, hanem kilépésről és belépésről is – e két dimenzió bekapcsolásával Huszár Ágnes jentősen tágítja ki a tér metaforájának interpretációs lehetőségeit. Van példa a határok közötti átjárásra (Orlando), látunk egy példát a kilépésre (az otthon világából az idegenbe), találkozunk egy

belépéssel is (belépés a senki földjére, a nem nélküli világba). Az első fejezetet Schnitzler *Álomnovellájának* elemzése és az annak alapján készült *Tágra zárt szemek* című Kubrick-film szemantikai-pragmatikai megközelítésű értelmezése zárja. Huszár Ágnes éppen egy férfiszerező tollából íródott és egy férfi rendező szemszögéből készült megfilmesítés összevetését választotta ahhoz, (s a szerző értő-érző-elemző tolmácsolásában nem véletlen választásról van itt szó) hogy szembesüljünk a férfi és a női lét külső és belső tereinek szimbolikájával. A nyelv szempontjából az első fejezetben azok a fejtegetések a legérdekesebbek, amelyek arra világítanak rá, milyen szerepe van a nyelvnek és a nyelvhasznatnak a nemünk meg- és kijelölésében, leírásában és annak az élménynek a megfogalmazásában, ha átlépjük a nemünk szabta határokat.

A szépirodalom teréből az olvasó a második fejezetben a hatalom tereibe lép be. Két, méltatlanul elfeledett, csak keveset emlegetett politikusnő, Alexandra Kollontaj és Inessa Armand életútjával ismerkedhetünk meg, s követhetjük nyomon, mit jelentett számukra a nőiség (és a szerelem) a hatalom hálójában. Vergődést. De többet is: identitásukat, önmagukat. A történelmi múltba való visszatekintés mintegy előkészíti a jelen világának megértését: változott-e egyáltalán valami? Erre a kérdésre a választ a *Női test mint projekciós felület a politikai térben* és a *Mit keres egy ilyen aranyos hölgy a politikában* című fejezetekből tudhatjuk meg: a nő politikai karrierjét a női testhez való társadalmi viszonyulás határozza meg. Kollontaj és Armand idejében sem volt ez másképpen. Ebben a kontextusban – úgy tűnik – nem léphetők át a határok, s az erre tett kísérletek (eleve) kudarcra ítéltetnek. És ezért – nem utolsósorban – a nyelv is felelős: a nemi sztereotípiák nyelvi megformáltsága kizárólagosságot implikál, beszédaktusaink előítéletesek, a megszólításokkal véleményt explikálunk. Ezek a problémák a gender kontextusában a nyelvi rendszert érintő kérdések. A *Magyar katonanők* és a *Református lelkésznők* című fejezetekkel a szerző átlép a diskurzus terébe. E két fejezet egy-egy esettanulmánya alapján (a pápai helyőrségben és református lelkésznőkkel készített interjúk) azt mutatja be a szerző, hogy a nő terei a munka világában a legkorlátozottabbak, s a nyelv szerepe ebben a közegben – összehasonlítva az irodalom és a politika tereivel – nagyobb, hiszen a nyelvben konstruáljuk meg a nők kirekesztését egy létfontosságú dimenzióból. A politika és a munka világából a nő tereinek beutazását a média világában folytathatja az olvasó, s megismerkedhet (és elszörnyedhet) a *Nők Lapja* és *Cosmopolitan* hasábjain alkalmazott nyelvi stratégiák hatékonyságán, amelyek egyébként sikerrel ötvözik – mint ahogyan erre Huszár Ágnes kritikai érzékkel és éles logikával rámutat – a nyelv szerkezetében és diskurzusaiban meghúzódó egyrészt kirekesztő, másrészt pedig a kiválasztottak körébe való tartozást jelző stratégiákat. A második fejezetet záró tanulmány, melynek címe A nyelvbe kódolt szexizmus – Kinek szül a nő?, expliciten is megfogalmazza a nyelv kirekesztő funkciójának tarthatatlanságát.

A kötet harmadik fejezete ismét felveszi a fonalát a korábban elkezdett gondolatmenetnek: a női test mint projekciós felület elemzési lehetőségei. A második fejezetben a szöveg felületén találkoztunk azzal a gondolattal, hogy a női testre a társadalom és a kultúra ki- és rávetíti az aktuális előítéleteket. A harmadik fejezetben elhagyjuk a szöveg belső terét és az irodalmi alkotások virtuális tereit, s átlépünk a valóságos térbe, de nem lépünk ki a test és a tér metaforájából. Ebben a fejezetben Huszár Ágnes a nemzetmetaforák tartalmával összefüggésben azt mutatja be, hogyan formázható meg a térben (pl. szobrok formájában) a nőiség történelmi szempontú projekciója. Sok példát látunk arra, hogyan formálódik és szó szerint ölt testet az anya-kép a különböző kultúrákban. A városról mint fogalomról is gyakorta gondolkodunk nőnemben: a várossal kapcsolatos asszociációk jó része a nő, a

nőiség fogalmával párhuzamos, a város képzetéhez már az ókortól kezdve női képmást társítottak, s a nagyvárosok máig sem mentesek e projekció nemi vonatkozásaitól. A fejezet és egyben a kötet utolsó tanulmánya ívelt kritika a magyar nyelvről, pontosabban a magyar nyelvben is szép számmal megtalálható szexista jelenségekről, s azok gyökeréről. E gyöke-
rek a magyar nyelv művelés azon máig tartó és fenntartott álláspontjában keresendők, hogy a nyelv művelés legkiválóbb képviselői sem foglaltak állást a szexista nyelvi megnyilvánulásokkal szemben.

A kötet negyedik fejezetében újraolvashatjuk, immáron egy csokorba gyűjtve Huszár Ágnes gender-témákhoz kapcsolódó recenzióit, összesen tízet. Ez a fejezet ráirányítja az olvasó figyelmét a férfi-női térpozíciók idegen és magyar nyelvben olvasható irodalmára. A legfontosabbak ezek közül: az olvasó nő, az író nő, az alkotó nő toposza Bollmann kötetében, és a feminizmus kritikai megközelítésű könyveinek bemutatása. Ezek a könyvismertetések önmagukban is élvezetes olvasmányok, és valóban betöltik funkciójukat is: az olvasó megszívleli az ajánlásokat, előveszi ezeket a gender-szakirodalom Huszár Ágnes ajánlotta köteteit, mert biztosan tudja: minőséget kap.

A Nő terei című kötet 2011-ben jelent meg, s biztosan számíthat arra, hogy hamarosan elfogy a könyvesboltok polcairól. Igényes kiadás, amit az olvasó egyrészt szakmai szempontból sem tud letenni, másrészt szép kialakítású ízléses könyv, amelyben a leírtakat színvonalas képanyag egészíti ki, mintegy arra ösztönözve, hogy a nő nőiségének/nőiességének tereit ne csak olvassuk, hanem lássuk is! A képanyag a szerző szándéka szerint nem illusztráció, hanem az ellenpontoknak, a nő másféle értelmezési keretű tereinek a művészi ábrázolásban való (kötött tradíciójú) megjelenítése is.

Huszár Ágnes kötete két szempontból is új irányt ad a hazai gender-kutatásnak. Egyrészt a tér metaforájának szelvényezett kidolgozása által. Ebből a szempontból ajánlom ezt a könyvet mindenki figyelmébe, aki eddig is foglalkozott gender-kérdésekkel, s mindenki figyelmébe, aki most kezd ezekkel foglalkozni. Ebből a kötetből ugyanis a kezdő és a haladó gender-kutató is egyaránt sokat tanulhat: átalakul a látásmódja, s felfigyel a rejtett összefüggésekre. Másrészt: ez a kötet példázza azt, hogy egy elismert gender-kutató hangvétele éppen a személyessége és az érintettsége által és e kettő okán válik tudományosan személyessé, magával ragadóvá, értővé, inspirálóvá, továbbvivőé és mindenekelőtt megunhatatlanul izgalmassá. Mi sem kelőbb bizonyék erre, mint a sok-sok idézet az elemzett művekből, a szebbnél szebb képanyag (a Kieselbach Galéria jóvoltából), s a kötetet záró Ady-idézet, és a szerző legszemélyesebb aspektusa: a könyv utolsó lapján Huszár Krisztina, a dédnagynéni fotográfiája látható. Biztos vagyok abban, hogy aki kezébe veszi ezt a kötetet, *tágra fogja zárni a szemét.*